

SZABADFALVI JÓZSEF

Sorsfordító évek – Bibó István Szegeden

Bibó István életének és sorsának alakulásában Szeged fontos szerepet játszott.¹ A városhoz való kötődése a család Budapestről Szegedre történt áttelepülésével kezdődött. Bibó édesapját –, aki addig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tisztségviselője volt – 1924-ben nevezték ki a három évvel korábban Kolozsvárról elmenekült, „ideiglenesen” Szegeden elhelyezett Ferenc József Tudományegyetem könyvtárának igazgatójává. A család 1925-ben költözött a határ mentivé váló újdonsült egyetemi városba. Az alábbiakban Bibó és Szeged kapcsolatának három jól elkülöníthető időszakát kívánom röviden bemutatni.

Középiskolás és egyetemi évek (1925-1934)

Szegedre kerülve a tizennégy esztendő Bibó középiskolai tanulmányait a helybeli kegyesrendi (piarista) Dugonics András Gimnázium ötödik osztályában folytatta. Osztálytársai közül *Ortutay* Gyula és *Reitzer* Béla nevét kell megemlíteni, akikkel hamarosan baráti viszonyba került. Reitzerrel való kapcsolata az egyetemen, sőt a pályakezdés éveiben tovább mélyült. Magántanulóként ugyancsak gimnáziumi osztálytársa, majd egyetemi évfolyamtársa volt *Vas* Tibor, aki a későbbiekben rendkívül sokat köszönhetett Bibónak.²

A korábbi budai Mátyás Király Gimnázium „laza fegyelmű és kissé kedélyes” miliójéhez képest visszaemlékezése szerint „[a] szegedi piaristák... kitűnő tanárok voltak, sokkal inkább féltém tőlük, mint pesti tanáraitól. Ugyanakkor kihajtották az emberből, ami benne van, és engem rákényszerítettek, hogy egy reális tiszta jelest szerezzek meg náluk. Szenvedélyes tanárok voltak, és volt köztük, ha nem is volt tipikus, aki szabályos szabadgondolkodó volt. Például egy öreg matematikatanárom, *Tóth* Lajos, a

---

¹ Bibó István életrajzi adatairól lásd bővebben: Kenedi János: *Bibó István életrajzi adatai*. In: *Bibó István összegyűjtött munkái*. IV. köt. (Sajtó alá rendezte: Kemény István és Sárközi Mátyás) Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1981. 1283-1289. o.; Huszár Tibor: *Bibó István – a gondolkodó, a politikus*. In: *Bibó István: Válogatott tanulmányok*. III. köt. (1971-1979) Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. 385-534. o.; Huszár Tibor: *Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok*. Magyar Krónika, Kolonel Lap- és Könyvkiadó Rt., Budapest, 1989.; Ruszoly József: *Bibó István a szegedi jogi karon. Jogtudományi Közlöny*, XLVII. évf. (1992) 3-4. sz. 95-111. o.; Litván György – S. Varga Katalin (szerk.): *Bibó István (1911-1979). Életút dokumentumokban*. (A dokumentumokat válogatta, a kötetet összeállította: Huszár Tibor) 1956-os Intézet – Osiris-Századvég, Budapest, 1995.; H. Szilágyi István: *Etika, jog, politika. Bibó István (1911-1979)*. In: Loss Sándor – Szabadfalvi József – Szabó Miklós – H. Szilágyi István – Zödi Zsolt: *Portrévázlatok a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1995. 267-310. o.; Zsidai Ágnes: *Jogbölcseleti torzó. Bibó István jogelméletének rekonstrukciója*. Szent István Társulat, Budapest, 2008.

² Arról, hogy *Vas* Tibor Bibó gimnáziumi osztálytársa volt *Ortutay* Gyulának Lengyel Andrásról írt 1976. szeptember 14-én kelt „emlékező leveléből” értesülhetünk. Lásd Lengyel András: *Egy útkereső szociológus a két világháború között. Vázlat Reitzer Béláról*. In: Lengyel András: *Útkeresések. Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990. 327. o.

legszenvedélyesebb lelkesedéssel adta elő Galilei történetét, elmondván, hogyan toppantott, hogy »mégis mozog a Föld«. Erre hátul a kispapok morogni kezdtek, hogy az nem egészen úgy volt. Mire a tanár azt mondta: »Jó, jó fiaim, ez nem hittanóra.«³ Az iskolai értesítők szerint Bibó mintatanuló volt és rendszeresen részt vett az önképzőkör által kiírt pályázatokon hol fordítás készítésével, hol önálló munkákkal.⁴ Sőt 1928-ban, nyolcadik osztályos gimnazista korában, az *Egyházi Híradó* nevű szegedi lapban a reformáció emléknapja alkalmából jelent meg első nyomtatásban publikált írása *Mit jelent a reformáció az emberiség számára?* címmel.⁵ Bibó visszaemlékezéséből tudjuk, hogy az eredetileg „emlékbeszédként” elhangzott előadása elkészítéséhez szükséges Max Weber irodalmat édesapja adta a kezébe.⁶

Az érettségit követő pályaválasztását – szintén a visszaemlékezéséből tudjuk – családja némi értetlenséggel fogadta. Szűkebb környezete „elvárta” tőle, hogy valamilyen bölcsész szakot válasszon. Inkább történettudósnak szánták, mintsem jogásznak, jogtudósnak. Bibó a jövőjét illetően azonban igen határozott elképzeléssel bírt. A „politikacsinálás” iránti vágya pályaválasztását jelentősen befolyásolta: „Én a magam pályájának útját... úgy képzeltem, hogy először a körülöttem lévő lehetőségek igénybevételével igyekszem eljutni az egyetemi tanári pozícióig és megszerezni azt az aránylagos függetlenséget, amelyből kiindulva aztán már lehet közéletet és politikát is csinálni. Mert végső tekintésben mindig politikát szerettem volna én is csinálni”⁷. A kitűzött cél eléréséhez okkal tűnt a legalkalmasabbnak a jogi pálya Bibó számára, hiszen egyrészt a jogtudomány mint „normatudomány” művelése lehetőséget teremtett a függetlenség jelképeként megjelenő egyetemi tanári poszt megszerzésére, másrészt a praktikus jogi tudás a gyakorlati politizálás számára nyújtott nélkülözhetetlen ismereteket. Bibó egyetemi tanulmányait 1929 őszén a szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán kezdte meg. A „jogtudó-értelmiségivé” válás folyamata mindazonáltal lehetővé tette az ifjú egyetemista számára, hogy szerteágazó érdeklődését az egyetem falai között kielégítse. Nyitottságát, bölcsész-alkatát mi sem bizonyítja jobban, minthogy joghallgatóként – Reitzer Bélával együtt – rendszeresen eljár *Sík Sándor* magyar irodalmi, illetve *Marót Károly* görög filológiai és

³ Litván György – S. Varga Katalin (szerk.): *Bibó István (1911-1979). Életút dokumentumokban.* 215-216. o.

⁴ 1927/28-as tanévben Xenophon *Oeconomicus*-ából fordított részletéért, illetve „Jogban az erő” jellegű *A királyi szék betöltése hazánkban Sz. István halálától a Pragmatica Sanctióig* című dolgozatával nyert pályadíjat. Az 1928/29-es tanévben „Ne bánts a magyart” jellegű, *A török hódoltság művelődési viszonyai* címen kitűzött pályatétel első helyezettjeként ismerték el önképzőköri dolgozatát. Vö. Litván György – S. Varga Katalin (szerk.): *Bibó István (1911-1979). Életút dokumentumokban.* 84. o.

⁵ Bibó István: *Mit jelent a reformáció az emberiség számára? Egyházi Híradó*, VII. évf. (1928. november 10.) 44. sz. 2-3. o.

⁶ „... nyolcadikos koromban mint református ifjúnak, reformáció-emlékbeszédet kellett tartanom, s ezt én az apám által kezembe adott Max Weber-féle híres cikk alapján tartottam meg. Ez volt az első találkozásom Max Weberrel, aki igen nagy hatással volt akkor és azóta is rám.” Vö. Litván György – S. Varga Katalin (szerk.): *Bibó István (1911-1979). Életút dokumentumokban.* 216. o.

⁷ Huszár Tibor: *Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumokban.* 30. o.

etnológiai előadásaira. Sík Sándorral – aki személyiségével nagy hatást gyakorolt Bibóra – a cserkészeten keresztül került először kapcsolatba, s a családi otthonukban is gyakran megfordult.⁸

A jogi karon egy évfolyamra járt *Erdei* Ferencsel, *Reitzer* Bélával és *Vas* Tiborral. Előbbi két évfolyamtársa, akikkel szoros baráti kapcsolatot ápolt, jelentős hatást gyakorolt világnézetének és társadalomfölfogásának alakulására. A három joghallgató családi háttere, indíttatása a korabeli Magyarország akár tipikusnak is mondható életútjait szimbolizálja. *Bibó* a keresztény „úri” középosztály nemzeti urbánus rétegéből, *Reitzer* a – kivetettséget zsigeri szinten megélt – feltörekvő vidéki kispolgári zsidó értelmiségi közegekből származott. *Erdei* a magyar vidék, a sokszínű paraszti társadalom hagyományait önmagában hordozó, apai ágon zsellérek, anyai ágon módos parasztgazdák sarjaként került az egyetemre. A közgazdaságtan és főképpen a szociológia irányába orientálódó *Reitzer* érdeklődését alapvetően meghatározta a korabeli polgári radikális és marxista irodalom. Emellett a legkorszerűbb nyugat-európai társadalomtudományi szakirodalmat igyekezett közvetíteni barátai felé. *Erdei* a vidéki Magyarország igazi arcát és problémáit ismertette meg barátaival. Hármuk legendás barátságáról a következőképpen beszélt *Bibó* visszaemlékezésében: „... egy életre szóló barátság volt mind a hármunk számára, mindenkinek megvolt ebben a maga szerepe, de *Erdei* volt a három között a legszuggesztívabb. Ő neki a személyisége nagyobb kisugárzással volt mindkettőnk felé, mint – azt hiszem megfordítva... Azt tudom, hogy mind a hármunknak az alapvető magatartása az volt, hogy hogyan kell a világot reformálni, s milyen irányba... *Reitzer* Béla sokkal inkább könyvolvasó ember volt mind a kettőnkénél, rengeteg könyvélménye volt, és azokat rendkívül elevenen és szenvedéllyel tudta továbbadni.”⁹

A meglehetősen zárkózott és visszahúzódozó *Bibó*t *Reitzer* javaslata ellenére sem vették föl a *Bethlen* Gábor Körből keletkezett, abból kinőtt *Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumába*, melynek egyébként alapító tagjai voltak fiatal kora meghatározó barátai, így *Reitzer*, *Erdei*, vagy éppen a bölcsész karon tanuló *Ortutay*. *Budai* György – a Kollégium vezetője – azzal utasította el a jelölést, hogy „nem közējük való”, melyre az idős *Bibó* úgy emlékezett vissza, hogy akkoriban nemhogy forradalmárnak, de baloldalinak sem volt

---

⁸ *Litván* György – *S. Varga* Katalin (szerk.): *Bibó István (1911-1979). Életút dokumentumokban*. 216. o. A szegedi piarista gimnázium cserkészcsapatát *Sík* Sándor vezette. A cserkészmozgalom komoly szocializációs szerepet töltött be *Bibó* életében. *Vö. Szentpéteri* István: A fiatal *Bibó* István szegedi éveit. Az emberi és polgári szabadságjogokért. *Szeged*, 1989. 3. sz. 42-43. o.

⁹ *Huszár* Tibor: *Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumokban*. 228. o.

nevezhető.¹⁰ Érdekes itt idézni Ortutay 1954. június 27-i napló-bejegyzéséből, melyet a budapesti Gundel étteremben tartott 25 éves érettségi találkozóról szólva írt a „tisztá jellemű” Bibó „Pistiről”: „Egyik legragyogóbb tehetség volt közöttünk, intellektuálisan talán a legfinomabb koponya, s az is igaz, soha nem alkudott meg magával, mindig a meggyőződését írta... Ő nem volt a mi oldalunkon, igaz a Szegedi Fiatalok idején sem: utált minden kollektivitást, s később is a maga baloldali humánus, polgári intellektualizmusával távol tartotta magát tőlünk a két világháború között is...”¹¹

Az egyetemista Bibó jogi tanulmányait – ellentétben a joghallgatók többségének laza tanulási szokásaival – rendkívül komolyan vette. A jogi kari stúdiumok közül figyelme igen hamar a jogbölcselet és a nemzetközi jog irányába orientálódott. Ebben nagy szerepet játszott két kiváló professzora Horváth Barna (jogfilozófia) és Búza László (nemzetközi jog), akiknek az előadásait hallgatta és szemináriumaikban is több éven át dolgozott. Érdekes tény – későbbi érdeklődési irányát tekintve –, hogy a „politika” című tárgy, mely az alapvető politikaelméleti, állambölcseleti ismeretek átadását szolgálta, nem tartozott a legkedvesebb tárgyai közé. A Horváth Barna által közvetített neokantiánus alapú, de sok tekintetben az angolszász-amerikai pragmatista jogi szemléletmód hatását is ötvöző jogelméleti-jogszociológiai felfogás, illetve professzora nyitottságából adódó széleskörű ismeretek (a közvélemény-kutatás fontosságának hirdetése, empirikus kutatások végzése, demokráciaelmélete, általános társadalomelméleti nézetei stb.) feltehetően kielégítették az ifjú Bibó érdeklődését. Horváth személyében megtalálta az egyetemen azt a tudóst, illetve stúdiumot a nemzetközi jog mellett, mely az áhított cél elérésében segítségére lehetett. Olyan ismeretek elsajátításával és továbbgondolásával töltötte idejét, melynek a politikához való kapcsolata igencsak közvetett. Korai írásaiban már felfedezhetők a későbbi általános társadalomfilozófiai paradigmáinak előzményei.

Szót kell még ejtenünk Bibó nemzetközi jog iránti érdeklődéséről, mely Búza László személyéhez, valamint az első világháború utáni időszakban is élő hagyományhoz kapcsolódik. Nem csak idehaza, hanem az európai jogtudomány művelésében bevett szokás volt, hogy a jogbölcseletet és a nemzetközi jogot ugyanazon személyek művelték, sőt a két stúdiumot egy tanszék keretében oktatták.

---

¹⁰ Litván György – S. Varga Katalin (szerk.): *Bibó István (1911-1979). Életút dokumentumokban*. 30. o.

¹¹ Ortutay Gyula: *Napló I. 1938-1954*. Alexandra Kiadó, Pécs, 2009. 519. o.

Ugyancsak fontos utalni Bibó filozófiai tájékozódására, melyre nyilvánvalóan hatással volt *Bartók* György, az ún. Erdélyi Iskola tagja, akinél első éves egyetemista korában heti négy órában hallgatta az egykorú leckekönyv szerint „A philosophia egyetemes történelme” című kollégiumot.¹² A neokantiánus paradigma közvetítésében Bartóknak mindenképpen volt szerepe. *Kényszer, jog szabadság* címen 1935-ben megjelent fő jogbölcseleti művében fontos hivatkozásokban utal egykori filozófia professzorára. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a *Szellem és Élet* című, Bartók által 1936-ban indított és szerkesztett bölcseleti folyóiratban később több Bibó recenzió is megjelent.¹³

A tehetséges joghallgató 1931/32 folyamán Horváth közbenjárásával külföldi ösztöndíjak segítségével ismerkedett meg a korabeli európai jogtudomány irányzataival, iskoláival. A már említett fő jogbölcseleti műve 1933-ban, egy a „jogbölcseletből kiírt pályatételre” benyújtott dolgozatként készült el. A közel száz oldalas mű az akkori bírálók – így Horváth Barna és *Erekly* István professzorok – elismerését is kivívta. Érdeemes néhány gondolatot is idézni a bírálatból: „Ki kell emelnünk a szerző invenciózus, lendületes és erőteljes gondolkodását... az irodalmi apparátus alaposságát. A jegyzék 159 idézett munkát sorol fel... Finom, hajlékony, leleményes és elegáns gondolatvezetés árulják el a szerző kétségtelen rátermettségét és vérbeli tehetségét. A pályamunka olyan kiváló színvonalat képvisel, hogy nemcsak a pályadíjra érdemes, hanem némi átdolgozás után publikációra is és önálló, értékes tudományos teljesítménynek tekinthető.”¹⁴

A terjedelmes tanulmány két évvel később könyv formában a szegedi egyetem jogi kari közleményeinek sorozatában jelent meg.¹⁵ A mű kétségkívül egy önálló jogfilozófiai rendszer kidolgozására tett próbálkozásnak tekinthető. Bár sok szempontból érezhető a mester hatása, mégis számos elgondolásában originálisan új utakat keresve fejt ki Bibó saját álláspontját. A 22-23 éves korában papírra vetett gondolatok a szűkebb szakmai közönség

---

¹² Vö. Perekz László: *Böhm, Bartók, Bibó. Az Erdélyi Iskola hatása a bibói munkásságra*. In: Dénes Iván Zoltán (szerk.): *A szabadság kis körei. Tanulmányok Bibó István életművéről*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 157. o.

¹³ Vö. Bibó István: *Bohatec, Josef: Calvin und das Recht. Feudingen in Westfalen*, 1934. *Szellem és Élet*, II. köt. (1937) 2. sz. 26-27. o.; Balázs P. Elemér: *Az okozatosság büntetőjogi problematikája*. Budapest, 1936. *Szellem és Élet*, II. köt. (1937) 2. sz. 64-66. o.; Küinkel, Fritz: *A közösség. A közösséglélektan alapfogalmai*. *Szellem és Élet*, V. köt. (1941) 1. sz. 34-38. o.; Losonczy István: *A funkcionális fogalomalkotás lehetősége a jogtudományban c. művéről*. *Szellem és Élet*, V. köt. (1942) 3. sz. 171-175. o.; Horváth Barna: *A géniusz pere. Sokrates – Johanna c. művéről*. *Szellem és Élet*, VI. köt. (1943) 3-4. sz. 174-177. o.

¹⁴ Horváth Barna és Erekly István bírálata Bibó István a *Kényszer, jog, szabadság* című jogbölcseleti pályamunkájáról. MTAK Kézirattár Ms 5111/6.

¹⁵ Bibó István: *Kényszer, jog, szabadság*. Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Franciscus-Josephinae. Sectio: Juridico-Politica 8. Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1935. VIII. + 151 o.

figyelmét is fölkellették. A műről elismerő recenziót írt egy rangos német folyóiratban *Moór Gyula*, a korszak első számú magyar jogfilozófusa.¹⁶

Bibó 1933. június 24-én a jogtudományok summa cum laude doktoraként fejezte be Szegeden az egyetemi tanulmányait. Ezt követően 1934. május 19-én az államtudományok sub auspiciis gubernatoris doktorává avatták. A kor bevett gyakorlata szerint a tudományos pályát hivatásszerűen művelni csak magántanári habilitációt követően volt lehetséges, ezért Bibó pályatársaihoz hasonlóan jogászként kezdett dolgozni, bízva egy majdani egyetemi-tudományos karrierben. Rövid ideig ügyvédjelöltként tevékenykedett, majd a Budapesti Törvényszéken bírósági fogalmazógyakornoknak nevezték ki. Lényegében bírósági kinevezésével egyidejűleg rendkívüli szabadságot kapott, hogy folytatni tudja külföldi tanulmányait.

Az egyetemi és az azt követő évek történéseiben rendkívül meghatározó szerepet töltött be a Horváth iskolateremtő, kisugárzó hatásának eredményeképpen kialakuló tanítványi kör, amelyet már az érintettek is „szegedi iskolának” neveztek.¹⁷ Horváth Barna az 1944/45 fordulóján keletkezett önéletrajzi írásában az iskola tagjairól így ír: „Büszke vagyok arra, hogy Vas Tibor, Bibó István és Szabó József a tanítványaim voltak. Immáron ők maguk is tudósok, és szilárd meggyőződésem, hogy jobban nem is választhattam volna.”¹⁸ A tanítványok legfontosabb közös jellemzője ekkoriban főképpen a „mestertől” eredeztethető jogbölcseleti érdeklődés volt, melyről az 1930-as évek végén, az 1940-es évek elején írt publikációik is tanúskodnak. Horváth iskolateremtő személyiségének vonzáskörébe kerültek a más társadalomtudományi irányok felé tájékozódó joghallgatók, így Erdei, illetve Reitzer is.

---

¹⁶ Moór Gyula: *István Bibó: Kényszer, jog, szabadság (Zwang, Recht, Freiheit) című könyvéről. Internationale Zeitschrift für Theorie des Recht*, X. köt. (1936) 3. sz. 52. o.

¹⁷ A „szegedi iskola” kialakulásáról és történetéről lásd bővebben: Szabadfalvi József: *Bibó István és a szegedi iskola*. In: Dénes Iván Zoltán (szerk.): *A szabadság kis körei*. 125-152. o.

¹⁸ Horváth Barna: *Forradalom és alkotmány. Önéletrajz 1944-45-től*. (Ford.: Nagy Endre) ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 1993. 51. o.

Magántanári habilitáció (1940)

Az 1940-es év két szempontból is nevezetes Bibó életében. Ekkor tette le az egységes bírói és ügyvédi szakvizsgát, illetve ez év tavaszán került sor alma matere falai között a magántanári habilitációjára.¹⁹ Az eljárást keretében a jelölt „személyi minősütségére” vonatkozó vélemény elkészítésére – a benyújtott publikációs jegyzék alapján – két egykori kedves professzorát, Horváth Barnát és Búza Lászlót kérte föl a kari tanács. Bibó szakirodalmi munkásságát értékelő jelentésekből érdemes hosszabban is idézni Horváth szakavatott véleményét az ifjú pályatársról, az egykori tanítványról: „Mindezek alapján a következőkben rajzolhatom meg a folyamodó tudományos egyéniségét és irodalmi működésének képét. Nagyobb monográfiájával (*Kényszer, jog, szabadság* – Sz. J.) kétségen felül bebizonyította, hogy széles irodalmi apparátust célszerűen felhasználni és áttekinteni képes, ha ez a felhasználás és áttekintés inkább a folytonos hivatkozásokra, mint saját nézeteinek más irányokkal szemben való kritikai kibontakozására vonatkozik is. Az ismertetett tanulmányaiban általában véve finom elmeél és a gondolkodásnak bizonyos leleménye és termékenysége nyilatkozik meg. Különösen éles logikával van megírva a jogi tévedhetetlenségről szóló francia dolgozata. Ennek túlnyomóan kritikai jellege arra is figyelmeztet, hogy a folyamodó, aki ebben a kritikai tanulmányban igen előnyösen mutatkozik be, talán a kutatóknak abba a népes osztályába tartozik, akik erősebbek a bírálatban, mint az építő gondolkodásban. Mindazonáltal nem mondhatom, hogy önálló megoldásaiban ne lenne lelemény és sokszor finom és termékeny invenció. Kiváló bíráló érzéke az apró ismertetéseiben is megnyilvánul. A folyamodó elméleti beállítottságát tekintve, hajlik az empirizmusra, az irracionalista, intuicionista társadalomszemléletre, amelyet azonban erős kriticizmussal kíván ellenőrizni. A finom megfigyelés, bizonyos introspektív szemlélettel feltárt dialektika kielemezése, bennrejlő következtéseknek kíméletlen logikával történő kibontása, ezek a folyamodónak a legszerencsésebb munkaeszközei. Mindent összevetve, a folyamodó eddigi munkássága a legszebb reményekre jogosít.”²⁰

---

¹⁹ A habilitációs eljárás története Ruszoly József szegedi professzor kutatásának eredményeképp vált ismertté. Lásd erről Ruszoly József: *Bibó István a szegedi jogi karon*. 95-101. o.

Az eljárásra így emlékezik vissza az ügy körül bábáskodó professzor: „Bibó magántanári habilitációja az utolsó volt Szegeden, a Szabóé az első Kolozsvárott. Amikor az újságok azt írták, hogy nekem nem kell Kolozsvárra mennem, Buza úr – aki ekkor a kar dékánja volt – leállította Szabó József habilitációs eljárását, és nyíltan a következő alternatíva elé állított: vagy velük megyek Kolozsvárra, vagy mondjak le Szabó habilitációjáról. Ez volt a pszichikai kényszer, ami eldöntötte, hogy Kolozsvárra megyek.” (Horváth Barna: *Forradalom és alkotmány*. 78. o.)

²⁰ Dr. Horváth Barna ny. r. tanár véleményes jelentése dr. Bibó István bírósági titkár úrnak a jogbölcseletről egyetemi magántanárkénti képesítése végett bemutatott dolgozatairól. In: *Jogtudományi Közöny*, XLVII. évf. (1992) 3-4. sz. 108. o. (A dokumentumot Ruszoly József: *Bibó István a szegedi jogi karon* című tanulmányának mellékleteként olvashatjuk.)

Magántanári próbaelőadására *A jogelmélet fő kérdései tegnap és ma*²¹ címmel került sor, melyben a századfordulótól kezdve áttekintette a főbb jogelméleti irányzatokat. Az 1940. július 16-án kelt magántanári oklevél (decretum habilitationis) megfogalmazása szerint „Jogbölcselet” tárgykörből képesítették egyetemi magántanárrá, mely végső sorban megnyitotta számára az utat az egyetemi professzúra felé.²²

A szegedi egyetem professzora (1946-1950)

A második világháborút követő hetek, hónapok mozgalmas közéleti, kormányzati tevékenységét követően az egyetemi szférában is jelentős mozgások következtek be. Bibót 1946 májusában *Bacsó Jenő* a debreceni Tisza István Tudományegyetem jogi kari dékánja kérte föl – tolmácsolva a kar egyhangú óhaját –, hogy vállalja el a *Juhász Nagy Sándor* halálával megüresedett politika tanszéket. Bibó udvarias válaszlevélben utasítja el a „kitüntető” és „örvendetes” fölkérést: „Különösen nem tehetem ezt meg a mai helyzetben azzal a szegedi karral szemben, melynek tanítványa voltam, és amely jelenleg igen nehéz helyzetben és igen nagy személyzeti hiányosságok közepette küszködik az újjáalakulás nehézségeivel.”²³

A Szegeden újrainduló jogászképzés oktatói hátterének megteremtésekor Horváth Barna mindhárom egykori tanítványát javasolta a kar számára. Közülük Bibót először a jogbölcselet oktatására ajánlotta az ötletgazda, majd nem sokkal később a politika tanszék betöltésére terjesztette elő.²⁴ Érdemes hivatkozni egy Horváth által írt megjegyzésre, melyet egy dékáni felszólító levélre válaszként fogalmazott meg. Arra a dékáni kérésre, hogy foglalja el a neki fönntartott jogelmélet tanszéket, 1946 tavaszán a következő választ küldte: „Meg kell jegyezmem, hogy a jogelméleti tanszék ellátása Szegeden semmiféle veszélyben nem forog. A kar egyhangúlag meghívta Bibó Istvánt, Szabó Józsefet és Vas Tibort. Mindhárman a jogelmélet kiváló művelői, akik közül bármelyik igen jól el fogja látni a tanszéket. A kérdés csupán az, vajon helyettesként-e, vagy az én tanszéki utódomként.”²⁵ Pár hónappal később eldőlt a tanítványok sorsa. Bibót *Tildy Zoltán* köztársasági elnök 1946. július 22-én nevezte ki

²¹ *A jogelmélet fő kérdései tegnap és ma.* (Bibó István magántanári próbaelőadása, 1940. június 13.) Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár Kézirattára Ms 5116/10. (Sajtó alá rendezte és közölte: Ruszoly József egyetemi tanár: *Jogtudományi Közöny*, XLVII. évf. (1992) 3-4. sz. 89-95. o.)

²² Bibó István számára kiállított magántanári oklevél. In: Huszár Tibor: *Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok.* 330. o.

²³ Vö. Litván György – S. Varga Katalin (szerk.): *Bibó István (1911-1979). Életút dokumentumokban.* 342-343. o.

²⁴ Dr. Horváth Barna egyetemi tanár felterjesztése a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez Bibó István nyilvános rendes egyetemi tanárrá kinevezéséhez. In: Huszár Tibor: *Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok.* 332-340. o. (Ugyanaz: Litván György – S. Varga Katalin (szerk.): *Bibó István (1911-1979). Életút dokumentumokban.* 343-350. o.)

²⁵ Horváth Barna 1946. március 24-én kelt levele Schneller Károly dékánnak. Közli: Ruszoly József: *Bibó István a szegedi karon.* 99. o.

nyilvános rendes egyetemi tanárrá a Szegedi Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán a politika tanszékre. Érdekes itt idézni *Schneller* Károly szegedi jogi kari dékán 1946. szeptember 4-én elhangzott üdvözlő beszédéből, mellyel az új kollégát köszöntötte: „Meleg szívvel üdvözlöm Professor Urat abból az alkalomból, hogy először jelent meg közöttünk, mint egyetemünk újonnan kinevezett rendes tanára. Ezzel egy, a tudományos kutatással rég eljegyzett élet ért a termékeny alkotás minden ígéretét magában rejtő révpatakba. Professor Úr tulajdonképpen hazatért, amikor Szegedért felcserélte a fővárost. Hiszen itt, a kegyesrendiek nagyhírű gimnáziumában végezte színjeles eredménnyel középiskolai tanulmányait. Hazatért azonban egyetemünkre is, melynek sikert sikerre halmozó kiváló hallgatója, sub auspiciis Gubernatoris felavatott doktora volt... Most keblünkre öleljük az eltávozott fiút, akinél a távozás nem tékozlást, hanem tapasztalathalmozást jelentett.”²⁶

A frissen kinevezett professzor megtartva budapesti lakását Szabó Józseffel együtt járt le Szegedre. A haláláig hű barát ekképp emlékezett vissza a Szegeden töltött időre: „Szegeden *Purjesz* professzor I. sz. Belklinikáján kaptam Bibóval közösen egy szobát. Így sok alkalmunk volt problémáinkat éjjelente megbeszélni, sokszor meg is vitatni.”²⁷ 1947 őszén a kar Bibót és Szabót kérte föl, hogy a „szegedi iskola” harmadik tagjának, tanártársuknak véleményezzék a habilitációs kérelmét. Vas megkésétt szegedi habilitációs eljárásában tehát a jogi kar két újdonsült professzora készítette el a „véleményes jelentést”, melyhez „függeléként” csatolták Horváth Barna még 1945 decemberében készített „szakvéleményét”.²⁸ Bibó véleményalkotásában megelőlegezett bizalommal támogatta a jelölt habilitálását.

A szűk négy évi professzori lét jelentette Bibó akadémiai pályafutásának csúcspontját. A politika (általános alkotmánytan és közigazgatástan) mellett helyettesítőként nemzetközi jogot, mint fő kollégiumot oktatott. E mellett számos ún. kiskollégiumot is meghirdetett.²⁹ Teljes súllyal csupán az 1946/47-es tanévben tevékenykedett a jogi karon, mivel a következő tanévtől a vallás- és közoktatási miniszter megbízta a Kelet-európai Tudományos Intézet „elnöki teendőinek helyettesként való ellátásával”, s egyben kinevezi a Társadalomtudományi Intézet igazgatójává, ami miatt szabadságoltatta magát Szegeden. Ez után csupán egyre

---

²⁶ Ruzsoly József: *Bibó István a szegedi jogi karon.* 97. o.

²⁷ Szabó József: *Negyven év.* In: Szabó József: *Ki a káoszból, vissza Európába.* Kráter Műhely Egyesület, Budapest, 1993. 40. o.

²⁸ Horváth Barna, Bibó István, Szabó József szakvéleménye Vas Tibor tudományos munkásságáról. (1947) MTAK Kézirattár Ms 5905/50-51.

²⁹ Az általa jegyzett tárgyról lásd Ruzsoly József: *Bibó István a szegedi jogi karon.* 100. o. (Egyetemi fő- és kiskollégiumai előadásainak jegyzetei nyomtatott formában is hozzáférhetőek. Vö. Dénes Iván Zoltán (szerk.): *Bibó István egyetemi előadásai 1942-1949.* 33-251. o.

csökkenő mértékben kiskollégiumok tartására vállalkozott egykori alma materében. A „fordulat évéhez” közeledve mind a tudományos, mind az egyetemi életben folytatott tevékenysége egyre nehezebbé vált. Ekkor még bizalmasan följánlották neki a politikailag kevésbé neuralgikus születőben lévő munkajogi tanszékét, de ő ezt elhárította. A fennmaradt kari iratanyag szerint utoljára 1950. április 18-án vett részt kari ülésen, majd szeptember 8-án a hivatalban lévő dékán felszólította, hogy nyújtsa be nyugdíj iránti kérelmét.³⁰ Végül 1950. szeptember 15-i hatállyal, minden indoklás nélkül több professzortársával – ifj. *Boér Elek*, *Sövényházi Ferenc* és *Székely István* – egyetemben fölmentették és harminckilenc évesen „rendelkezési állományba” helyezték.³¹ Bibó számára a belső száműzetés korszaka ekkor kezdődött, s csupán az 1956-os események sodrában – *Baróti Dezső* akkori szegedi rektor visszaemlékezése szerint³² – vetődött föl, hogy az intézmény katedrát biztosítva visszahívja egykori professzorát, de a minisztériumi illetékesek ebbe, mint utóbb kiderült, nem egyeztek bele. Erről tanúskodik Szabó József 1957 januárjában írt levele, melyben beszámol arról, hogy a kari tanács ülésén fölvetette a Bibó részére fölállítandó „közigazgatástan” tanszék tervét. A kari tanács levélben fordult a minisztériumhoz Bibó „azonnali rehabilitálását” kérve.³³ A forradalmi lelkesedést az új hatalom hamarosan lehűtötte. Az óhajoknak és álmoknak az új rendszer, majd a börtönévek egyszer s mindenkorra véget vetettek, végleg elszakítva Bibót egykori alma materétől.

---

³⁰ Vö. Ruzsoly József: *Bibó István a szegedi karon*. 101. o.

³¹ A *Bibó István (1911-1979). Életút dokumentumokban* című kötet 416. oldalán olvasható egy Szabó József „e.i. dékán s.k.” aláírású Szegeden, 1950. szeptember 8-án kelt levél, melyben Bibó Istvánt a kar dékánja felkéri, hogy „illetékes helyről nyert felhívás alapján” nyújtsa be nyugdíjazás iránti kérelmét a kar dékáni hivatalába. A dékáni aláírással csupán az a gond, hogy Szabó József az 1948/49-es tanévben volt dékán, azt követően pedig prodekánnak, de ez utóbbi ciklust már maga sem töltötte ki. (Az 1950/51-es tanévben, amikor a levél keletkezett, a dékán Antalffy György volt, aki személyében is reprezentálta a karon a „fordulat évét” követően pozícióba került nemzedéket.) A Vallás- és Közoktatási Minisztérium főosztályvezetőjének felmentő levelét lásd Huszár Tibor: *Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok*. 348. o.

³² Lásd erről Ruzsoly József: *Bibó István a szegedi karon*. 102. o.

³³ Vö. Szabó József 1957. január 24-én kelt levele Bibó Istvánhoz. MTAK Kézirattár Ms 5118/3.